

ניתוח השיר "שבעה שחקים לא יכלכלוך" מאת ר' שלמה אבן גבירול

מאת :

1. סוג השיר

השיר "שבעה שחקים לא יכלכלוך" מאת ר' שלמה אבן גבירול הינה שיר המהווה 'רשות לקדיש'. זהו סוג שירים אשר נכתבו לצורכי עבודת בית הכנסת ושימשו פיוטי פתיחה לפסקאות תפילה שלפני ברכותיה של קריאת שמע בתפילת השחרית. כמו כן, ניתן לאפיין שיר זה כ'רשות לאומית' אשר עוסקת בנושאים הלאומיים הכלליים של "גלות וגאולה" כפי שאדון להלן בניתוח השיר. כפי שמתארת פדיה (2012) הפיוטים - "רשויות" בפי הספרדים, החדירו לתפילה את סממני השירה והמוזיקה של הזמן והמקום. הם אפשרו לבני הזמן לבטא את ערכי הקדושה והאסתטיקה הקרובים ללבם ולהקיף בהם, כמבוא וכשער, את ערכי הקדושה והאסתטיקה המייצגים את העבר - כהיכל טקסטואלי המוקף במסדרונות יצירת ההווה.

אליצור (2004) מתארת בספרה כיצד לכאורה, כאשר דנים ב'פיוט' מדובר בשירה בעלת תפקיד ליטורגי ברור: הפיוטים נועדו באופן רשמי להחליף קטעים מנוסח הקבע של התפילה עם זאת, מתארת החוקרת כיצד הפיוט התרחק מאוד מן הנוסח של התפילות הקבועות גם בעיצובו השירי וגם בתכניו שעסקו רבות בנושאים של חטא ועונש, גלות וגאולה, והרחבת המקרא באמצעות המדרש.

באופן זה, אדגים כיצד בהתאם לסוגת 'הרשות' בשיר זה דן שלמה אבן גבירול במהות האל והעולם, בגדולתו ועוצמתו של האל וכן במשאלות הגאולה של עם ישראל ממצוקות הגלות. שיר רשות זה גם מכיל בתוכו את הקישוטים המוכרים של שירת ימי הביניים, כמו: תפארת הפתיחה, צימודים, שיבוצים, דימויים ומטאפורות וכן האקרוסטיכון היוצר את המילה "שלמה חזק". יחד עם זאת, שיר זה גם כולל בתוכו את המאפיינים הייחודיים לשירי הרשות- אורכו הקצר של השיר, השילוב בין תכנים פילוסופיים, לאומיים ואישיים. להלן אדון בכלל המאפיינים הללו.

2. מבנה השיר

הרשות "שבעה שחקים לא יכלכלוך" הינה שיר אזור (סטרופי) הבנויה משתי מערכות של חרוזים – מערכת אחת מתחלפת ומשתנה ממחרוזת לחברתה, ומערכת שנייה קבועה, החוזרת על עצמה בכל מחרוזת.

הטורים הנושאים את החרוזים המתחלפים פותחים את המחרוזת והטורים המביאים את החרוזים הקבועים באים בסופה של המחרוזת. כמו כן, מספר הטורים בכל מחרוזת קבוע לאורך כל השיר.

כך, המערכת הקבועה בשיר "שבעה שחקים לא יכלכלוך", 'חרוז האיזור' הינו: וד/וד והוא חוזר לכל אורך השיר בסיומת תעמד/מאוד, מאוד/מאוד. המערכת המתחלפת בשיר בנויה מארבעה 'ענפים', חרוזים מתחלפים- וך/וך בבית הראשון, מי/מי, בבית השני, מס/מס בבית השלישי, בה/בה בבית השלישי ו- יות/יות בבית הרביעי.

3. ניתוח השיר

הבית הראשון של השיר, כ"בית הפתיחה" מכיל את הרעיון המרכזי של השיר באופן תמציתי ומרוכז- בבית זה אנו רואים ששיר זה הינו פנייה של הדובר אל אלוהיו המבקשת להקדיש את התפלאותו של הדובר מן הגודל, העוצמה והחוזק של האל שהוא נפעם מהן.

כמו כן, ב'תפארת פתיחה' זו משתמש המשורר באמצעים ציוריים שונים שנועדו להדגיש את הבית ואת יופיו. כך, ניתן לראות כיצד בית זה נפתח בשימוש בתקבולת המבקשת להדגיש את הכוח של ה' בשתי משפטים חוזרים:

"שבעה שחקים לא יכלכלוך,

להם תסבל – והם לא יסבלוך"

הרעיון עצמו חוזר בשתי המשפטים ומבקש להדגיש את הכוח והחוזק של האלוהים אפילו ליד הגורמים "הגדולים" ביותר כמו "שבעה שחקים" שאף הם לא יכולים להכיל או לסבול את עוצמתו של האל.

כמו כן ניתן לראות בפתיחה זו שיבוץ מקראי- ראשית, למלכים א' פרק ח':

הַאֲמָנִים, יֵשֶׁב אֱלֹהִים, עַל-הָאָרֶץ; הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַי הַשָּׁמַיִם, לֹא יִכְלָלוּךָ--אֶף, כִּי-הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי"

פסוקים אלה מתארים את תמיהתו של שלמה על היכולת של השמיים ושל שמי השמיים להכיל את הקב"ה שאינו בלתי מוגבל, כחלק מבניית בית המקדש.

השיבוץ גם מתייחס לנאמר בתלמוד אודות 'השחקים' (חגיגה, י"ב, ע"ב) המתארים שבעה רקיעים- וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות. כאשר 'השחקים' מהווה מקום בו רחיים עומדות וטוחנות מן לצדיקים. כך, כבר פתיחה זו מדגישה באמצעים ציוריים של תקבולת ושיבוץ מקראי ובאמצעות מטאפורה המדגימה את גודלו וחוזקו של האלוהים שאפילו רקיעי השמיים הגדולים לא יכולים להכילו.